

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра педагогіки

Шульга Олександр Володимирович

**ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 011 Освітні, педагогічні науки

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник
_____ М. А. Бойченко
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
« ____ » _____ 2021 року
Виконавець
_____ О.В. Шульга
« ____ » _____ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	8
1.1. Сучасні тенденції формування підприємницької компетентності у науковому доробку.....	8
1.2. Сутність і структура підприємницької компетентності школярів та засади її формування у закладах позашкільної освіти	14
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	23
2.1. Гурткова робота крізь призму формування підприємницької компетентності школярів.....	23
2.2. Обґрунтування форм, методів та засобів формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти.....	32
2.3. Характеристика моделі формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти	41
Висновки до розділу 2.....	45
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Актуальність теми. Підготовка молоді до дорослого життя у світі, який швидко трансформується, є однією із ключових проблем кожного суспільства, що зорієнтований на успішний розвиток. Такі необхідні та важливі якості особистості як ініціативність, креативність, сміливість у прийнятті рішень, відповідальність в процесі вирішення проблеми стають потрібними вже у підлітковому віці, що накладає певну відповідальність на заклади загальної середньої освіти щодо їхнього формування й розвитку.

Раніше мета освітнього процесу була окреслена низкою компетентностей, яких випускник закладу освіти мав набути. Вимоги сучасного світу показують, що наразі цього недостатньо. Наукові розвідки показують, що в сучасних умовах опанування знаннями, уміннями і навичками не є ключовою метою освіти, тому що особистість потребує не лише енциклопедичних знань, а й уміння користуватися здобутим досвідом для врегулювання певних проблем, що можуть з'явитися у фактичній діяльності. Суспільство вимагає особистостей, готових до подальшого життя.

Європейський союз, а саме такі організації як ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО, ПРООН, Організація європейського співробітництва та розвитку, Рада Європи, Міжнародний департамент стандартів, мають на меті постійно вдосконалювати низку необхідних компетентностей людини 21-го століття, серед яких на перший план виходять підприємницькі. Концепція Нової української школи також робить акцент на ініціативності й підприємливості, які мають на меті створення нових ідей та втілювати їх у життя задля підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави.

Наразі фундаментом для розвитку підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти слугує низка законодавчих документів, а саме Закони України «Про освіту», «Про повну загальну

середню освіту», «Про позашкільну освіту», Концепція Нової української школи, програма «Освіта (Україна XXI століття)», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013). Аналіз вищезгаданих документів свідчить про те, що вони сприяють успішній підготовці молодого покоління до життя, тим самим гарантують формування в учнів підприємливості та ініціативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості підприємницької діяльності та її розвиток є предметом уваги відомих учених в різних аспектах, зокрема:

- соціологічного М. Вебера, П. Друкера, В. Зомбарта, Р. Кантільйона, Й. Шумпетера;
- психологічного В. Ворона, Ю. Пачковського, В. Селіванова, І. Сороки, Е. Суїменко;
- психолого-педагогічного (З. Гіптерс, І. Демура, А. Орлова, Н. Побірченко, О. Романовський, В. Шабанова та ін.);
- економічного: П. Верхана, С. Мочерного, В. Радаєва, Р. Кантільйона, Ж. Сея, Г. Шмоллера, Н. Біггарта, А. Бусигіна, З. Варналія, Ю. Пачковського, К. Поланьї.

Разом з тим вивчення наукового доробку вказує на часткове висвітлення питань формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти. Систематизація науково-методичних праць та узагальнення матеріалів і практичного досвіду виявили низку суперечностей:

- між появою в науковому обігу терміну «підприємливість» та обмеженістю теоретичних уявлень про сутність та структуру поняття «підприємницька компетентність школярів у закладах позашкільної освіти»;

- між запитом держави на конкурентоспроможних індивідів та результатом їхньої підготовки, який не передбачає формування в них підприємницької компетентності;

- між високим потенціалом закладів позашкільної освіти для формування підприємницьких якостей школярів та відсутністю ефективних

методів та прийомів формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти. Отже, актуальність проблеми дослідження, її недостатня розробленість і необхідність розв'язання означених суперечностей дозволили обрати тему магістерської роботи: **«Формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти»**.

Мета дослідження – з'ясувати теоретичні, організаційні та методичні засади формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти.

Завдання дослідження:

- 1) з'ясувати сучасні тенденції формування підприємницької культури у науковому доробку;
- 2) висвітлити сутність і структуру підприємницької компетентності школярів та засади її формування в закладах позашкільної освіти;
- 3) розглянути гурткову роботу крізь призму формування підприємницької компетентності школярів;
- 4) обґрунтувати форми, методи та засоби формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти;
- 5) розробити і схарактеризувати модель формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти.

Об'єкт дослідження – підприємницька компетентність школярів у закладах позашкільної освіти.

Предмет дослідження – теоретичні, організаційні й методичні засади формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти.

Для досягнення означеної мети й вирішення поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**: теоретичні: аналіз, порівняння, систематизація наукового доробку науковців щодо різних аспектів досліджуваної проблеми, аналіз наукової психолого-педагогічної літератури – для з'ясування стану розроблення проблеми; метод термінологічного

аналізу – для здійснення характеристики поняттєво-термінологічного апарату дослідження; структурно-логічний метод дав змогу окреслити підприємницьку компетентність школярів у закладах позашкільної освіти, нормативне забезпечення, організаційні та методичні засади формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти; емпіричні: бесіди, інтерв'ю, спостереження з метою уточнення та верифікації отриманих даних; метод моделювання – для розроблення моделі формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у цілісному аналізі теоретичних, організаційних та методичних засад формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти; уточненні сутності поняття «позашкільна освіта» та «підприємницька компетентність» у науково-педагогічній літературі; окресленні формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти; висвітленні нормативного забезпечення, розробленні й науковому обґрунтуванні моделі формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що теоретичні положення та модель реалізації формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти можуть бути використані у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін, написання посібників та методичних рекомендацій; викладачами у практичній діяльності; магістрантами під час написання кваліфікаційних робіт.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (52 найменування). Робота містить 3 рисунки. Основний зміст магістерської роботи викладено на 50 сторінках. Загальний обсяг роботи – 56 сторінок.

Апробація результатів та публікації. Результати дослідження доповідалися на міжнародних конференціях: «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (Суми, 2021, 20-21 квітня), «Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи» (Суми, 2021, 19-20 травня), «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 2021, 16-17 листопада) та висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Шульга, О. (2021). Елементи підприємницької компетентності як частина гурткової роботи. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 16-17 листопада 2021 р.)*. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка.

2. Шульга, О. (2021). Сутність та структура підприємницької компетентності вихованця закладу позашкільної освіти. *Наукові пошуки: зб. наук. пр. молодих учених, Вип. 19*, 36-40.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Сучасні тенденції формування підприємницької компетентності у науковому доробку

Розвиток технологій, підприємства, господарчої діяльності багато в чому залежить від конкурентоспроможності спеціалістів, їх уміння й готовності вирішувати фахові проблеми, знаходити шляхи розвитку при змінах в суспільстві, самостійно й усвідомлено ухвалювати рішення тощо. Вищезгадані якості підсилюються змістом підприємницької компетентності людини.

Виявлено, що Конституція України визнає право кожної особистості на підприємницьку діяльність та аспекти державного регулювання цієї сфери, зокрема ст. 42 (*Конституція України, 2016*). Відзначимо, що Господарський кодекс України, а саме розділ 4 містить дефініцію підприємницької діяльності, визначає головні її принципи, форми для організації підприємництва, особливості його державної підтримки, відповідальність суб'єктів підприємництва тощо (*Господарський кодекс України, 2003*). У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» розвиток підприємництва віднесено до реформ та програм, які мають статус першочергових (*Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», 2015*).

Аналізуючи науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників можна побачити, що підприємливість, підприємницька діяльність та підприємницька компетентність є наразі досить актуальним питанням. Дослідники розглядають ці поняття у різних аспектах:

- соціологічному;
- психологічному;

- педагогічному;
- економічному.

Наукові роботи вітчизняних дослідників широко розглядають підприємницьку проблематику із врахуванням соціологічного аспекту.

Є. Сірий розглядає підприємництво як частину соціальної дії з макросоціальною функцією, яка виражає сутність різноманітних типів господарювання. Вчений запевняє, що характерною рисою підприємництва є особистісна ініціатива, спрямована на певну мету (Сірий, 2008).

Ю. Пачковський вважає, що підприємництво з позицій соціокультурного аналізу має три ключові частини: підприємницьку культуру, підприємницьку ідеологію та національний характер. Підприємницька культура базується на етиці відносин у сфері бізнесу (Пачковський, 2004).

В. Іфтемчук виокремлює риси, якими має володіти підприємлива людина:

- бути професіоналом своєї справи;
- уміти критично оцінка власну роботу;
- мати оптимістичні погляди;
- мати власний погляд на проблеми;
- уміти створювати нові задуми;
- бути готовим до нововведень;
- уміти долати бар'єри різного плану;
- уміти приймати та аргументувати рішення;
- тримати слово (Башнянин, Іфтемчук, 2004).

Німецький соціолог В. Зомбарт наголошує, що підприємець, який націлений на успіх у власних справах, має виконувати, водночас, три ролі. По-перше, він має бути завойовником, який наділений наполегливістю, не боїться ризику та може генерувати і втілювати мрії та задумки. По-друге, він має бути організатором, який добре бачить якості людей та може спрямувати

робочий курс. По-третє, йому слід бути парламентаром, який блискуче вмiє проводити переговори (Зомбарт, 1994).

Психологiчний аспект пiдприємництва та пiдприємницької компетентностi розкрито в роботах багатьох зарубiжних та українських учених.

Американський психолог Д. Макклеланд виявив, що психологiчною особливiстю пiдприємцiв є високий рiвень мотивацiї досягнення. Вiн порiвнював мотивацiю iз змаганнями зi стандартами, якi панують у суспiльствi. Мотивацiя досягнення потребує наступних вимог:

- поведiнка людини характеризується наявнiстю базових правил, за якими можна оцiнити наскiльки успішним є вирiшення поставленої проблеми;
- iндивiд почуває себе вiдповiдальним за результати своєї поведiнки;
- при вирiшеннi завдань потрiбно мати на увазi ступiнь ризику та усвiдомлювати, досягнення успіху не є наперед визначеним та обов'язковим (Рудковська, 2011).

К. Возний та О. Возна вважають, що значним поштовхом до пiдприємницької дiяльностi є бажання бути успішним, прагнення самовдосконалення, потреба мати владу i самовираження. Вчені наголошують, що на сьогодні iснують двi базовi моделi пiдприємництва: класична та iнновацiйна. Класична охоплює пiдвищення ресурсної вiддачi, а iнновацiйна спрямована на вивчення додаткових ресурсiв i можливостей (Возний, Возна, 2012).

На думку В. Галушак успішна пiдприємливiсть особистостi в ракурсi психологiчного аспекту виражається у здатностi людини до прибуткового креативу та здатностi швидко та ґрунтовно опанувати способи та прийоми економiчної дiяльностi. Пiдприємливiсть полягає в досягненнi успіху з мiнiмальними витратами часу, силових зусиль, та грошових витрат (Галушак, 2020).

Т. Кулаковський вказує на важливість вивчення такого поняття як «підприємливість». Однією з основних причин такого положення є відсутність формування та розвитку підприємливості, а звідси і неготовність населення до підприємницької діяльності. Вчений впевнений, що особлива увага має приділятися психологічній складовій капіталу підприємця, необхідності розвивати у підприємця творчості та креативного мислення (Кулаковський, 2020, с. 215).

Педагогічний аспект виховання підприємливості та підвищення фінансової грамотності українських школярів розкрито багатьох у наукових розвідках.

О. Піскун та Н. Сокол визначають компетентність «підприємливість» як уміння людини реалізовувати задуми. Вона включає здатність школяра планувати свою майбутню професію згідно зі своїми нахилами, сильними та слабкими рисами, креативністю; ставити перед собою мету і досягати її відповідно до складеного плану, передбачати ризики та шукати шляхи їх уникнення; аналізувати помилки; знаходити вихід з критичних ситуацій (Піскун, Сокол, 2018).

О. Ковальова зазначає, що підприємницька компетентність має обов'язково розвиватися. Учителем, який формує підприємницьку компетентність, повинен готувати учнів до самостійного навчання, організовувати і бути партнером учнів у навчальному процесі. Педагог керує напрямками роботи учнів, опікується розвитком їхньої майстерності, виховує почуття гідності, готує до колективної співпраці (Ковальова, 2020).

Д. Васильєва наголошує, що сучасні школярі мають гарне уявлення про реальне життя, а тому вже учнів початкової школи потрібно навчати розуміти дефініції бізнес, бізнесмен, фінанси, підприємливість тощо (Васильєва, 2019).

І. Гуменюк акцентує увагу, що виокремлені види підприємливості, формування яких можливе у сучасних закладах освіти. Науковиця виділяє прагматичну та інформаційну підприємливість. Здатність стрімко знаходити

інформацію та застосовувати її для особистих потреб або для здійснення змін – це інформаційна підприємливість. Результатом сформованості інформаційної компетентності є уміння самостійно навчатися і працювати з інформацією. Прагматична підприємливість – це здатність шукати шляхи використання інформації для отримання найкращого результату у напрямі до досягнення мети. Результатом формування прагматичної підприємливості є уміння логічно впорядкувати матеріал, проявити творчість мислення, здатність презентувати себе і свій проєкт (Гуменюк, 2019).

Економічний аспект підприємницької компетентності та діяльності в цілому тісно пов'язаний з питанням економічної освіти школярів та підготовки педагогів які викладають предмети економічного спрямування у школі.

М. Вачевський та В. Мадзігон зазначають, що навчання економіки в школі залишає слід на загальному світогляді особистості, що позначається на його культурному рівні, розвиває відповідні уявлення про реалії оточуючого світу. Вивчення предметів економічного напрямку дає учням змогу отримати широке уявлення про розвиток суспільства, уявити цілісну картину навколишнього світу, визначити свою життєву позицію (Вачевський, 2007).

Н. Дембицька підкреслює, що розвиток підприємливості дуже важливий з точки зору економічної галузі. Підприємливість визначає уміння людини соціалізуватися в умовах ринкової економіки і є показником росту економічної культури індивіда. Зважаючи на те, що економічна культура є результатом розвитку соціально-психологічних критеріїв людини, що відповідають за її злагоджене співіснування з економікою, а психологічні взаємозв'язки з економічними реаліями є тим показником, який відповідає за зміст досліджуваного феномену (Дембицька, 2019).

І. Пронікова впевнена, що проблема розвитку підприємливості викликає неабиякий зацікавленість в учнів викликає, бо є однією з базових якостей індивіда, потрібних в сучасному суспільстві. Розвиток підприємництва входить в коло інтересів країни, оскільки допомагає

зростанню ринкової економіки, зменшенню безробіття, реалізації соціальних програм та вирішенню нагальних соціально-економічних питань. Це сприяє соціальному замовленню держави щодо набуття школярами знань з підприємницької діяльності (Пронікова, 2016).

Р. Пріма та Т. Бортнюк стверджують, що оволодіння підприємницькою компетентністю має бути не лише частиною програм економічних спеціальностей. Беручи до уваги освітні реформації та задачі Нової української школи, де підприємливість визнана як ключова компетентність та наскрізним умінням усіх навчальних предметів, вивчення шкільних предметів має відбуватися крізь призму формування саме підприємницької компетентності. Таким чином, визначаємо, що підприємницька компетентність є необхідною особистісно-професійною якістю, розвиток якої є одним із першочергових завдань сучасної школи (Пріма, Бортнюк, 2020).

О. Ануфрієва наголошує, що в ході процесу навчання студентів має формуватися підприємницька компетентність шляхом реалізації компетентнісного підходу. Основними завданнями навчання має бути формування уміння пристосовуватися до обставин; цілеспрямованості; економічної, правової та інформаційної грамотності; уміння спілкуватися; здатності робити проекти. Дослідниця наголошує, що підприємницька компетентність у студентів має бути спрямована на розвиток самовизначення і самореалізації та уміння підтримувати самоосвітню діяльність (Ануфрієва, 2018).

Таким чином, здійснення аналізу, систематизації й узагальнення наукового доробку, що охоплює проблему формування підприємницької компетентності, дозволило підтвердити наявність у досліджуваній сфері розвиненого дискурсу, основними складовими якого є педагогічний, психологічний, економічний та соціологічний аспекти.

Але цілісного дослідження, у якому було би з'ясовано теоретичні, організаційні та методичні засади формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти немає.

1.2. Сутність і структура підприємницької компетентності школярів та засади її формування у закладах позашкільної освіти

Логіка нашої магістерської роботи потребує з'ясування змісту понять, що утворюють його структуру, а саме: «компетентність», «підприємливість», «ініціативність», «підприємницька компетентність», «позашкільна освіта», «заклад позашкільної освіти» тощо.

У статті 12 Закону України Про освіту (2017) окреслено мету повної загальної середньої освіти і визначено компетентності, які мають бути засвоєні школярем для досягнення цих цілей. Одна з цих компетентностей – підприємливість та фінансова грамотність. В Законі немає визначення цього поняття, але ця компетентність, як і усі інші, то має передбачати поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що обумовлюють вміння індивіда соціалізуватися, набувати фахових знань та продовжувати навчання.

Аналіз наукового доробку дослідників дозволив виокремити чотири основні характеристики категорії «компетентність»:

–компетентність використовується лише у конкретній навчальній ситуації;

– компетентність - це результатом, вона окреслює можливості та уміння, набуті дитиною;

–компетентність має бути чітко визначена та затверджена стандартами;

– компетентність – це критерій того, що особистість може виконати за певний проміжок часу (Савченко, 2011).

О. Марущак визначає компетентність показником того, що людина готова до реальної діяльності, саморозвитку та плідної участі суспільному

житті. Опанування компетентностями дозволяє індивіду бути зорієнтованим у сучасному інформаційному просторі та ринку праці, де постійно змінюються запити (Марущак, 2016).

Як зазначено у Концепції Нової української школи, найбільшим попитом на ринку праці в перспективі будуть користуватися фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями. Зважаючи на це для успішної життєдіяльності учням буде недостатньо навичок і знань шкільної програми. Нового змісту набувають компетентності – активне поєднання знань, способів мислення, думок, ідеалів, навичок, умінь та інших якостей індивіда, які зумовлюють змогу людини плідно запроваджувати подальшу навчальну діяльність.

О. Лебедев визначає компетентність як уміння людини діяти в ситуації невизначеності. Учений окреслює, що функцією загальноосвітньої школи не передбачено формувати такий рівень компетентності учнів, який був би задовільний для результативного вирішення завдань у всіх сферах діяльності і у певних обставинах. Ця здатність може бути сформована у межах додаткової позашкільної освіти. Отже, можна зробити висновок, що освітній процес і навчальний процес не є одним і тим же. Освітній процес складається з навчального процесу, позашкільної освіти особистості, соціально-творчої діяльності і практики буденного життя (Лебедев, 2002).

Академічний тлумачний словник подає визначення поняття «підприємливий» як заповзятий (*Академічний тлумачний словник*).

О. Світовий визначає підприємливість як двигун виробничого процесу і хист людини до ведення бізнесу (Світовий, 2014).

Згідно із словником української мови, «підприємливий» – те саме, що заповзятливий, той, який має практичну спостережливість та здогадливість, вміє енергійно діяти (Словник української мови, 2010).

У Концепції Нової української школи підприємливість визначається як здатність продукувати нові ідеї та реалізовувати їх в життя задля покращення і власного соціального статусу і прогресивного руху країни (*Концепція «Нової української школи»*, 2016).

С. Білоус-Сергєєва визначає найважливіші функції підприємництва:

– ресурсна функція (формування та ефективного застосування грошових та інтелектуальних надбань);

– організаційна функція (впровадження передових типів організації виробництва);

– новаторська функція (формування та діяльне використання нових ідей технічного, організаторського, управлінського характеру);

– соціальна функція (виготовлення товарів і надання послуг потрібних людям);

– особистісна функція (задоволення підприємця своєю діяльністю) (Білоус-Сергєєва, 2016).

Ініціативність, як ознака індивіда, створюється і перебуває в розвитку у процесі активного впровадження до групової діяльності, креативного бачення особистості.

На думку дослідника Л. Петько, ініціатива – це один з видів діяльності, що гарантує добровільне, креативне впровадження в активність, яка виходить за межі нагального (Петько, 2008).

В. Помилуйко доводить, що під ініціативністю можна мати на увазі гармонійну якість індивіда, яка визначається вільною надситуативною активністю, що спрямована на реалізацію творчих задумів, новаторських ідей, що мають позитивну особистісну і суспільну значущість та узгоджуються із способами їх реалізації (Помилуйко, 2012).

Науковець В. Агіляр Туклер вважає, що ініціативність – це якість людини, що розкривається у бажанні індивіда та у його здатності продукувати діяльнісний процес, активно їх впроваджувати та заохочувати до цього інших (Агіляр Туклер, 2016).

На думку видатного педагога А. С. Макаренка ключовим моментом у заснуванні ініціативності є формування умов за наявності поставленої мети, відповідальності за її досягнення, коли є потреби групи. Учитель формулював судження про нагальну потребу розвитку ініціативності дитини з раннього віку за допомогою ігрової діяльності в якості ключової у її становленні (Макаренко, 1978).

Підприємницька компетентність є однією із ключових компетентностей, які виступають як знання, уміння, навички, цінності, що становлять особистісні та суспільні погляди на життя та діяльність. Компетентнісний підхід в сучасній освіті наразі є затребуваним, адже він передбачає особистісно орієнтоване навчання, спрямоване на розвиток індивідуальних рис дитини, самовизначення, самореалізацію та соціалізацію у суспільстві.

Рис. 1.1 окреслює усі ключові компетентності, які мають бути опановані під час навчання протягом життя.

Рис. 1.1. Підприємницька компетентність у низці ключових компетентностей для навчання протягом життя

У Європейській довідковій системі підприємницька компетентність визначена як уміння індивіда реалізовувати свої концепції в економічній галузі, як якість, основою якої є креативність, інноваційність, уміння ризикувати, здатність проєктувати та формувати підприємницьку діяльність. С. Прищепа на основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначає дефініцію «підприємницька компетентність» як поєднання рис і знань, які слугують для успішного розв'язання задач маркетингового спрямування та для отримання гарних наслідків підприємницької активності (Прищепа, 2016).

У робочій програмі Європейської комісії підприємницька компетентність окреслена як одна з основних. Вона має на меті навчити учнів:

- поєднувати особисті економічні вимоги з реальними можливостями і запитами соціуму;
- формувати власну підприємницьку діяльність і колективну працю, бути зорієнтованим у вимогах трудових відносин;
- уміти розбиратися у власних професійних ресурсах та хисті, порівнювати їх із запитами ринку праці;
- формувати бізнес-плани та проєкти;
- доносити до загалу інформацію про результати особистої економічного процесу (Прищепа, 2016).

О. Проценко висловлює думку, що підприємницька компетентність – це проблематичний процес, який має на меті засвоєння учнями підприємницьких навичок та виховання підприємницької поведінки (Проценко, 2013).

Ю. Білова наголошує, що практична психологія розглядає підприємницьку компетентність як певну рису індивіда, модель поведінки, які створюють сприятливі умови для ефективного розв'язання бізнес-задач і досягнення відмінних результатів. Відсутність якоїсь компетентності у

людини може зменшити його здатність впроваджувати бізнес-діяльність (Білова, 2013).

О. Овчарук запевняє, що поняття «підприємницька компетентність» в освітньому середовищі України було згадане офіційно у списку основних компетентностей, що були окреслені українськими викладачами та вчителями у рамках проєкту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному». Згідно з цим проєктом підприємницька компетентність має формувати здатність особистості до ведення бізнесу, активної участі в економічному житті суспільства, брати до уваги не тільки свої інтереси, а й запити інших людей, знайомитися з трудовою етикою та відносинами (Овчарук, 2004).

Отже, підприємницька компетентність – це психологічна якість людини, як можна побачити у вмінні особистості втілювати власні ідеї та досягати креативних результатів і допомагає розв'язувати різноманітні життєві завдання. Підприємницька компетентність складається з таких частин: мотиваційно-ціннісна, когнітивна, діяльнісна та емоційно-вольова.

Позашкільна освіта включає в себе комплекс позашкільних закладів освіти, де вихованці можуть за власним бажанням отримати певні компетентності у вільний від навчання час.

Зміст позашкільної освіти націлений на майбутнє, що допомагає розвивати базові компетентності вихованців, формуванню в них проєктної культури, креативного та критичного мислення.

Г. Пустовіт зазначає, що робота позашкільних закладів освіти й організація освітньо-виховного процесу в них набуває соціально-педагогічно змісту, оскільки дозвілля дітей можна організувати згідно з навчальним спрямуванням, залучити дітей до організованих форм діяльності дозвілля у гуртках, секціях, тощо. Тим самим навчально-виховна роботи з дітьми в позашкільних закладах освіти є гарною спробою замінити неорганізоване дозвілля на чіткий процес, регламентований певними правилами (Пустовіт, 2013).

Т. Сорока та Б. Струганець вважають, що у позашкільних закладах освіти навчально-виховний процес дає змогу здобувачам отримувати соціальні знання та навички і допомагає формувати ціннісні критерії людини. Беручи до уваги здатність дитини до певної діяльності, враховуючи інтереси та життєвий досвід вихованця, освітній процес у позашкільному закладі може підштовхнути учнів до самореалізації в різних галузях творчої діяльності (Сорока, Струганець, 2016).

Таким чином, аналізуючи вищезгадані поняття можна стверджувати, що позашкільна освіта та заклади позашкільної освіти мають на меті навчання і виховання дітей, враховуючи їхні здібності, інтереси та бажання.

Висновки до розділу 1

У розділі розкрито сучасні тенденції формування підприємницької компетентності у науковому доробку та проаналізовано сутність і структуру підприємницької компетентності школярів та засади її формування у закладах позашкільної освіти.

Застосування системно-структурного аналізу та узагальнення наукових досліджень у процесі виявлення стану розроблення досліджуваної проблеми дозволило довести, що науковці розглядали підприємницьку компетентність в різних аспектах, а саме соціологічному, психологічному, педагогічному, економічному.

Визначено, що підприємництво з позицій соціокультурного аспекту містить три основних компоненти: підприємницьку культуру, підприємницьку ідеологію та національний характер. Підприємницька культура базується на етиці відносин у сфері бізнесу.

З точки зору психологічного аспекту, значним поштовхом до підприємницької діяльності є бажання бути успішним, прагнення самовдосконалення, потреба мати владу і самовираження. Виявлено, що існують дві базові моделі підприємництва: класична та інноваційна.

Класична охоплює підвищення ресурсної віддачі, а інноваційна спрямована на вивчення додаткових ресурсів і можливостей.

У рамках педагогічного аспекту розкрито важливість пояснення школярам значення підприємливості для дорослого життя та необхідність опанування предмету «фінансова грамотність».

Економічний аспект підприємницької компетентності та діяльності в тісно пов'язаний з питанням економічної освіти школярів та підготовки педагогів, які викладають предмети економічного спрямування у школі.

Застосування методу термінологічного аналізу дозволило схарактеризувати основні поняття нашої роботи, а саме: «підприємливість», «ініціативність», «підприємницька компетентність», «позашкільна освіта», «заклад позашкільної освіти» тощо.

Аналіз наукової літератури дав змогу визначити найважливіші функції підприємництва, а саме:

- ресурсна функція;
- організаційна функція;
- новаторська функція;
- соціальна функція;
- особистісна функція.

З'ясовано, що в закладах позашкільної освіти відбувається всебічний розвиток особистості, що характеризується інноваційними компетентностями, в тому числі підприємницькою компетентністю, як частиною ключових компетентностей.

У роботі доведено, що формування підприємницької компетентності у позашкільних закладах освіти не було предметом цілісного вивчення. Хоча окремі аспекти розвитку позашкільної освіти і зокрема формування підприємницької компетентності було розглянуто багатьма вітчизняними науковцями.

З'ясовано, що підприємницька компетентність – це психологічна якість людини, яку можна побачити в умінні особистості втілювати власні

ідеї та досягати креативних результатів і яка допомагає розв'язувати різноманітні життєві завдання. Підприємницька компетентність складається з таких частин: мотиваційно-ціннісна, когнітивна, діяльнісна та емоційно-вольова.

Отже, аналіз теоретичних засад формування підприємницької компетентності в закладах позашкільної освіти доводить, що окреслений процес є актуальним і суспільно значущим.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Гурткова робота крізь призму формування підприємницької компетентності школярів

Наразі суспільство потребує, щоб сучасна система освіти забезпечувала різнобічний розвиток особистісних якостей дитини на базі її здібностей, врахування інтересів та запитів, індивідуального бачення світу, самостійного наукового пізнання, опанування засобами пізнавальної діяльності.

Виховання дитини у закладах позашкільної освіти передбачає формування умов для розвитку усіх компетентностей, і, крім цього, для особистісного, творчого розвитку, для професійного спрямування підлітків, усвідомлення індивідуальних запитів дитини, які не можуть бути вирішені в межах програми загальноосвітньої школи.

Держава вимагає підготовки спеціалістів широкого профілю з умінням мислити креативно, розв'язувати практичні задачі, забезпечувати належний рівень розвитку виробництва. Неабияку роль у вихованні нового покоління української творчої інтелігенції відіграють позашкільні заклади освіти, які становлять важливу частину системи безперервної освіти. Необхідна співпраця загальноосвітніх шкіл і позашкільних закладів освіти різного спрямування викликана і соціальним замовленням на підготовку фахівців, і змінами, які зазнали шкільні програми. Кожна дитина за своєю природою має хист до якоїсь діяльності, що є причиною появи гуртків, діяльність яких спрямована на виховання особистості, формування основ здорового способу життя та розвиток індивідуальних якостей (Христова, Мелаш, Незнаєв, 2000).

Маємо зазначити, що прогрес підприємницької компетентності має здійснюватися у випадку розвитку й інших ключових компетентностей. Усі ключові компетентності є однаково головними, усі вони допомагають досягти успіху в соціумі. Компетентності можна використовувати у різних ситуаціях контекстах і в багатьох поєднаннях. Вони премежуються та зв'язуються між собою, розвиваючи одну життєвої сфер за допомогою певної компетентності, одночасно відбувається розвиток перваг до іншої компетентності. Взагалі, критичне мислення, розв'язання життєвих задач, креативність, співпраця в команді, навички комунікації та перемовин, уміння приймати рішення, стійкість, співчуття, повага є складовою усіх ключових компетентностей.

Будь-яка особистість має займатися певною гуртковою роботою для того, щоб мати змогу підтримувати свою схильність до улюбленої діяльності. Гурткова робота допомагає дитині побачити можливості розвитку і поглиблення певної спрямованості, що дає змогу розгледіти в кожній унікальну особистість. Творчо спрямована особистість вихованця позашкільного закладу освіти має сприйматися як суб'єкт творчих соціальних стосунків та продуктивної діяльності, в тому числі підприємницької.

У Академічному тлумачному словнику поняття «гурток» визначене як організація осіб, що об'єдналися для спільної діяльності, спільних занять (Академічний тлумачний словник (1970—1980)).

Гуртками можна вважати студії, секції, клуби. Тому виділяють такі базові форми гурткової роботи: 1) клуби; 2) секції; 3) студії; 4) товариства; 5) об'єднання (рис. 2.1).

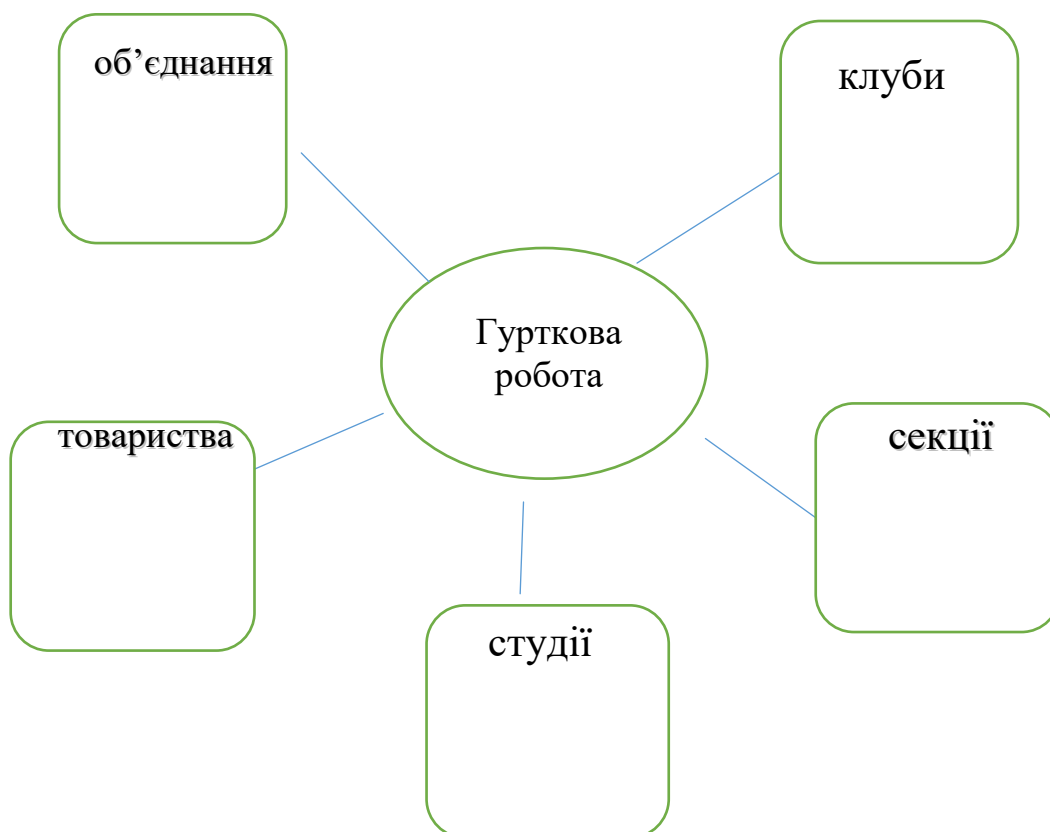

Рис. 2.1. Форми гурткової роботи.

Головними завданнями гурткової роботи є:

- 1) поглиблювати і розширювати обсяг уявлень, знань, інтересів вихованців;
- 2) враховувати інтереси та вимоги учнів;
- 3) розвивати уміння креативно та продуктивно мислити та діяти;
- 4) допомагати вихованцям набувати необхідних компетентностей;
- 5) заохочувати вихованців брати участь у суспільно корисній праці та виробництві.

Метою будь-якої гурткової роботи має бути зацікавлення вихованців предметом, який вивчається, поглибити й розширити їхні знання, виробити в них певні навички, прищеплювати любов до справи та навчити використовувати набуте у повсякденному житті (Задорожний, 2005).

Гурткова робота має можливості для розкриття потенціалу вихованців, розвитку їх інтересів, спонукати їх до активного пізнання навколишнього

світу. І серед цих завдань, гурткова робота має допомагати виховувати та розвивати підприємницьку компетентність школярів за допомогою інтелектуальних, морально-вольових та фізичних зусиль учнів на досягнення конкретної мети навчання, виховання та розвитку.

Виявлено, що робота гуртків проводиться за напрямками:

- художньо-естетичним,
- еколого-натуралістичним;
- декоративно-ужитковим,
- спортивно-туристичним,
- науково-технічним,
- дослідницько-експериментальним;
- гуманітарним;
- бібліотечно-бібліографічним;
- соціально-реабілітаційним,
- фізкультурно-спортивним та оздоровчим;
- національно-патріотичним.

До гуртків художньо-естетичного напрямку можна віднести:

- 1) гуртки хореографічного, вокального, театрального профілів,
- 2) гуртки декоративно - прикладного мистецтва,
- 3) гуртки образотворчого мистецтва.

Залучення до гуртків мистецького напрямку допомагає розвивати творчий світогляд, естетичний смак, формує переконання. Метою художньо-естетичного розвитку у гуртковій роботі є формування в учнів особистісно-ціннісного ставлення до реальності та мистецтва, розвинення художньої компетентності, виховання здатності до власної реалізації та вдосконалення (Корнієнко, 2009).

Ключовою ознакою творчої людини є її творчі якості, тобто індивідуально-психологічні особливості індивіда, які збігаються із запитам творчої діяльності. Творчій особистості притаманні спрямованість на

креативність у співпоєднанні з високим рівнем розвитку творчих якостей, що допомагає їй здобути прогресивних і особистісно важливих творчих результатів у власній творчій діяльності (Кульчицька, Сисоєва, Цехмістер, 2002).

Вихованці гуртків художньо-естетичного напрямку мають бути готовими до взаєморозуміння та взаємодії, які базуються опанованих раніше шкільних та життєвих знаннях і досвіді, які скеровані на успішну акомодацию в економічному суспільстві та практичних навичках реалізації власних виробів. Підстави для формування підростаючої особистості та розвитку підприємницької компетентності найкраще втілюються на базі економічних відносин, засобів впливу й суспільної культури. Такий метод скеровує позашкільну освіту і практику на розвиток ініціативності, активних дій, кмітливості.

Гуманітарний напрям позашкільної освіти спрямований на розвиток природних задатків та нахилів, практичних умінь дітей, опанування базових знань соціально-гуманітарного спрямування. Для цього напрямку гурткової роботи комунікативна компетентність виступає пріоритетною компетентністю, і, на наш погляд, є важливою складовою підприємницької компетентності.

Наразі особливо затребуваною для підростаючого покоління є комунікативна компетентність. Зміни, що були спричинені євроінтеграцією та поглибленням інформаційно-комунікативного простору, підносять спілкування на високий рівень у багатьох сферах життя. Під час взаємодії між людьми формуються міжособистісні відносини, здійснюється обмін думками, почуттями, емоціями. Результативність процесу спілкування, досягнення поставленої мети зумовлені умінням людини комунікувати. Отже, головною ознакою успішного спілкування є комунікативна компетентність. Слід зазначити, що комунікативна компетентність, є складовою комунікативної культури і, безперечно, що усі фахівці мають нею володіти. Підвищення значення комунікативної компетентності спрямовує до

зростання результативності управління, становлення морально зрілої особистості і співзвучна із підприємницькою компетентністю.

Ю. Ємельянов окреслює комунікативну компетентність як практику, що знаходиться у розвитку і осмислюється під час комунікації між індивідами, формування якої відбувається безпосередньо під час взаємодії людей. Виявлено, що комунікативна компетентність потребує від індивіда усвідомлення:

- особистісних запитів і ціннісних орієнтацій;
- уміння сприймати оточуючий світ крізь призму успішної комунікації, яка допомагає розгледіти бажання співрозмовника до міжкультурної комунікації або, навпаки, небажання спілкуватися;
- здатність передбачити скільки потрібно говорити, а скільки лише слухати;
- здатність зрозуміло висловити свою думку і зрозуміти думку співрозмовника;
- здатність спрямовувати бесіду в потрібне русло;
- бути готовим до сприйняття нового у навколишньому світі;
- усвідомлення власних перспектив у взаємодії з різними соціальними групами і культурами;
- усвідомлення власних емоцій у зв'язку з впливом факторів зовнішнього середовища (Ємельянов, 1995).

Робота позашкільних закладів освіти фізкультурно-спортивного та оздоровчого спрямування має на меті формування ключових компетентностей вихованців. Однією з основних компетентностей позашкільної освіти цього напрямку, безумовно, є здоров'язберезувальна компетентність. Як відомо, стан здоров'я і спосіб життя сучасного підростаючого покоління є проблемою, яко турбує нашу державу. Це може бути справжньою загрозою для розвитку нації, безпеки України та є першочерговою задачею державного рівня, що вимагає негайного вирішення. Звісно, що підприємницька компетентність має розвиватися паралельно із

здоров'язбережувальною компетентністю, оскільки людина, яка піклується про власне здоров'я та здоров'я оточуючих, має усі можливості бути підприємливою та ініціативною.

Складовими здоров'язбережувальної компетентності вважаються:

- життєві знання, що допомагають зміцнювати фізичне здоров'я;
- життєві знання, що сприяють зміцненню соціального здоров'я;
- життєві знання, що сприяють розвитку духовного та психічного здоров'я (ред. Мачуського, 2015).

Важливою частиною позашкільної освіти є формування у вихованців ключових компетентностей у гуртках еколого-натуралістичного спрямування. Сучасні заклади освіти мають виховувати не лише людину, сповнену знаннями, а й креативного та ініціативного індивіда, який має користуватися отриманими компетентностями для того, щоб бути конкурентоспроможним фахівцем будь-якої галузі життя в суспільстві, тобто розвивати компетентну особистість. Тому в організації навчального процесу має бути головним компетентністий підхід, який допомагатиме формувати базові компетентності. Діти мають отримати базовий рівень освіти, і також сформувати компетентності, які вимагає соціум на сучасному рівні розвитку, а саме:

- здатність навчатися протягом усього життя;
- уміння спілкуватися;
- бути креативним;
- прагнути до самовдосконалення;
- уміти робити вибір та нести за нього відповідальність;
- самостійність у прийнятті рішень.

Сучасні освітні технології та інтерактивні прийоми навчання, що є провідними в роботі керівників гуртків, розвивають ключові компетентності, допомагають зробити навчальний процес невимушеним, надають комфортності для дитини в активному громадському житті, а гуртки еколого-

натуралістичного спрямування є засобом реалізації дослідництва та творчості.

Компетентісний підхід в позашкільній освіті базується, в першу чергу, на формуванні пізнавальної компетентності. Вона має на увазі опанування поняттями, обізнаність в галузі культури, навколишнього середовища, техніки, суспільства, галузь життєдіяльності людини та види й інструменти праці, види організації дозвілля тощо. Також дана компетентність допомагає оволодіти учнями різноманітною термінологією.

Отже, формування пізнавальної компетентності в позашкільній освіті дає змогу людині отримати необхідні знання та ознайомитися з поняттями особистістю поняттями, знаннями. При цьому важливо не лише отримати окремі знання, а опанувати їх комплексно та уміти використовувати при нагоді. Тому пізнавальна компетентність тісно переплітається з підприємницькою компетентністю, і є необхідним компонентом для системного її формування та подальшого застосування у практичній діяльності.

Наступна ключова компетентність, яка тісно пов'язана з підприємницькою, – соціальна компетентність. Це уміння людини співпрацювати з іншими, соціальна активність, культура спілкування, осмислене співвідношення до особистісної безпеки та безпеки інших, відповідальне ставлення до культурних надбань, турбота про традиції народу України, повага до людей різних спеціальностей, розвиток самостійності, уміння співпрацювати в колективі, любові до праці, ініціативності, відповідальності з а власні вчинки та рішення, повага до моральних та соціальних правил та до прав інших людей. Соціальна компетентність дає змогу оцінити себе та свої уміння, примушує усунути недоліки в знаннях та навичках, що не дають рухатися уперед. Якості, на які спрямована соціальна компетентність, перекликаються з підприємницькими уміннями та навичками.

Соціальна компетентність має формуватися в закладах позашкільної освіти соціально-реабілітаційного напрямку. До нього належать: учнівські клуби, комунікаційні клуби, школи лідерів та об'єднання учнівського самоврядування, євроклуби, творчі об'єднання для дітей з особливими потребами; творчі об'єднання, які мають на меті профілактику відхилень у соціальному розвитку і поведінці дитини тощо.

Головними завданнями виховної та просвітницької роботи об'єднань креативного характеру соціально-реабілітаційного напрямку такі:

- патріотичне виховання, що має на меті любов і повагу до національних цінностей та культури;
- розвиток загальної і психологічної культури особистості, формування життєвих переконань;
- залучення дітей до волонтерських проєктів, що допомагає розвитку моральних якостей дитини;
- формування інтернаціональної толерантності до особливостей інших націй та їх культури;
- формування прагнення до здорового способу життя (Литовченко, 2013). Зважаючи на характер роботи позашкільних закладів освіти, на вікові властивості вихованців, можна виокремити критерії соціальної компетентності:
 - кількість та якість опанованих соціальних знань, правил, цінностей, соціальних функцій;
 - соціальна позиція дитини в суспільстві;
 - змога втілення власного соціального потенціалу (ред. Мачуського, 2015).

Аналізуючи роботу різних напрямів гуртків, завдання, на які спрямована їхня діяльність, компетентності, які є головними, можна зробити висновок, що підприємницька компетентність є ключовою та має формуватися разом з іншими ключовими компетентностями, а не сама по собі. Усі ключові компетентності є важливими та пов'язані між собою та не

мають чітких кордонів. Будь-який позашкільний заклад освіти та гурток мають на меті формування креативності дитини, розвивати критичне мислення, давати знання, потрібні для вирішення життєвих проблем та різних ситуацій, сприяти активізації ініціативності, наполегливості та умінню співпрацювати.

2.2 Обґрунтування форм, методів та засобів формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти

Позашкільна освіта в Україні представлена різними закладами позашкільної освіти, а саме закладами культури, мистецтва, фізкультури і спорту тощо. Своєрідне значення серед них мають позашкільні заклади освіти, які жваво та мобільно приймають зміни у суспільстві, надають такі послуги вихованцям, які дозволяють підсилити якість дозвілля та допомагають сприймати позитивні зміни у житті і передбачають плідне співробітництво між дітьми та дорослими. У позашкільних закладах освіти вихованці долучаються до освітнього процесу у невимушеній ситуації, яка складається завдяки вільному вибору дитини не лише закладу, а й керівників гуртка, за напрямом до власних вподобань, хисту та зацікавлень.

Розвиток підприємницької компетентності гуртківців відбувається шляхом опанування ними ключовими компонентами змісту підприємницької освіти, які прописані у навчальному плані загальноосвітньої школи. Участь школярів у різних видах діяльності є обов'язковою функцією для формування духовно та морально культурної особистості, яка буде у змозі вирішувати економічні проблеми та працювати для того, щоб фінансово зрости. Педагогічні цілі, спрямовані на формування підприємницької компетентності, мають на меті оволодіння знаннями, уміннями та практичними навичками, які знадобляться дітям у дорослому житті.

Навчання для оволодіння підприємницькою компетентністю має здійснюватися за такими напрямками, які мають власні методи та прийоми:

- безпосередньо на заняттях у школі,
- у позакласній діяльності;
- позашкільній діяльності.

Доведено, найбільш результативне засвоєння нових знань гурківцями відбувається під час гурткової роботи. Тому, педагоги мають зосереджуватись на модернізації форм, методів та засобів організації та проведення гурткової діяльності.

Для організації гуртка педагоги зазвичай запрошують учнів молодшого шкільного або середнього і старшого шкільного віку. Для створення гурткової групи має враховуватися вік вихованців (вони мають бути приблизно одного віку). В один гурток рекомендовано записувати школярів з різницею у віці не більше одного-двох років. Такий підхід до вікових обмежень вихованців дозволяє керівникові гуртка методично правильно формувати заняття відповідно до психолого-вікових особливостей дітей та допомагає спростити процес організації колективу.

Зазвичай групи гуртківців формуються у вересні, на початку навчального року. Задалегідь має бути облаштоване приміщення, де будуть працювати вихованці. На початку гурткової роботи керівник має з'ясувати бажання, нахили та інтереси дітей, навіть якщо це непостійна думка учня. Такі опитування допомагають розподілити час для теоретичних занять і практичних робіт, сформулювати теми та напрями, сформувати підгрупи вихованців і зберегти ту кількість дітей до кінця навчального року, яка була на перших заняттях. Такі кроки доречно залучати для набору в гурток 1-го року занять. Вихованцями наступних років стають здебільшого учні, які пройшли перший рік навчання та продовжують здобуття знань, мають стійкий інтерес до певної діяльності. Ефективність занять і кінцеві результати діяльності гуртка багато в чому залежать від матеріально-технічної бази гуртка та оформлення робочого приміщення. Постійне

удосконалення матеріально-технічної бази має бути пріоритетним завданням для керівників гуртка (Кононенко, Копчук, Колісник, Гринь, 2018).

Аналіз наукової літератури дав можливість визначити умови ефективної об'єктивізації дитини у процесі дослідницької гурткової діяльності, а саме:

- видозмінення контенту дослідницької діяльності у гуртковій роботі;
- застосування інтерактивних прийомів в процесі позашкільної діяльності;
- створення умов для суб'єкт-суб'єктної співпраці між керівником гуртка і вихованців у гуртковій діяльності;
- генерування динамічного бажання до дослідницької діяльності, вимоги до саморозвитку і самовдосконаленні підлітків (Буднік, 2015).

У процесі навчання, відповідно до змісту та тематики, доцільно використовувати, не лише одноосібне виконання учнями роботи, а й такі активні та популярні форми роботи як групові, парні, комбіновані. Колективна робота може виконуватись як в кінці семестру (підготовка до свята, створення подарунків, плакатів, колективних панно тощо), так і протягом року за вибором керівника гуртка та вихованців.

Одним з основних принципів навчально-виховної роботи в позашкільних закладах освіти є принцип від простого до складного. Цей принцип полягає в поступовому формуванні креативності.

Методи і прийоми, які застосовує педагог, щоб донести до дітей певний зміст, сформувані в них необхідні компетентності, і разом з ними і підприємницьку компетентність, а також розвинути здатності в тій або іншій області, сприяють досягненню успіху у вихованні і навчанні.

На сьогодні основною формою навчальної діяльності і в загальноосвітній школі, і в позашкільному закладі освіти є заняття. І головною вимогою до заняття є те, що воно має бути сучасним, методично грамотним та цікавим.

Навчально-виховний процес у позашкільних закладах відрізняється від шкільного: метою, змістом, формами, використанням нестандартних методів і прийомів роботи, невимушеною атмосферою і можливістю вибору дитиною напрямів діяльності згідно власних бажань та вподобань. Тому заняття в гуртку має стати тим «трампліном», з якого починаються знайомство з новим матеріалом, і де починають виявлятися, формуватися та втілюватися індивідуальні особливості гуртківців.

Специфіка роботи має допомагати керівникам у пошуку власних методів, прийомів, ігор, що відповідають напрямку роботи його гуртка.

Виявлено, що усім керівникам гуртків будь-якого напрямку потрібно дотримуватися загальних вимог до організації і проведення гурткових занять. Заняття у процесі організації гурткової діяльності має відповідати загально-дидактичним принципам:

- науковості,
- систематичності,
- послідовності,
- доступності,
- наочності,
- активності,
- міцності,
- індивідуального підходу.

Сучасне заняття в позашкільному закладі освіти, крім того, що воно відповідає загально-дидактичним принципам, має бути спрямоване на збереження здоров'я підростаючого покоління, тобто мають бути створені належні умови для його проведення. Ці умови полягають у:

- проведенні простої діагностики втомлюваності вихованців на занятті;
- зменшенні напруження на зір та м'язи дітей;
- створенні сприятливого психологічного настрою;

- реалізації особистісно-орієнтованого та диференційованого підходів на заняттях;
- дотриманні санітарно-гігієнічних вимог під час здійснення навчально-виховного процесу.

Для проведення простішої перевірки на втомлюваність дітей достатньо зробити порівняльний аналіз виразу облич дітей, застосувати метод кольорової діагностики, оцінити кількість та якість виконання завдань за певний час тощо.

Зменшити напруження дітей допоможуть зміна діяльності, рухлива діяльність, використання дидактичних та інтерактивних вправ, включення в заняття фізкультхвилинок; емоційна подача навчального матеріалу; використання наочності, гумору тощо.

Створення психологічної атмосфери стає можливим при доброзичливому ставленні до гуртківців; включення в навчальний процес життєвого досвіду дітей; створення «ситуації успіху» тощо.

Здійснення особистісно-орієнтованого та диференційованого підходу в процесі навчання – це використання відповідних педагогічних технологій, форм, методів; обов'язковість диференційованих завдань тощо.

Дотримання санітарно-гігієнічних умов реалізації навчально-виховного процесу – це виконання норм освітлення, вологості, температури повітря; організація динамічних, ігрових, танцювальних перерв тощо.

На сьогодні є досить актуальним питання розвитку критичного мислення школярів під час проведення гурткової роботи. Виявлено, що критичне мислення є складовою підприємницької компетентності. Мислити критично означає вільно використовувати розумові стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень. Для розвитку критичного мислення та підприємницької компетентності можна використовувати методи роботи та напрацювання зі Smart-дошкою, планшетами, віртуальними сервісами та гаджетами. Керівники гуртків ають вмінні використовувати прийоми та методи

критичного мислення, яке дасть змогу провести заняття цікаво і з користю для учнів у межах поставлених завдань, допоможе кожній дитині висловлювати власну думку, чітко відстоювати свої переконання та ініціативи, вміння вести диспут.

Сучасні учні вимагають того, щоб керівники гуртка і вчителі в школі ставилися до них, як до партнерів, потребують співпраці пліч-о-пліч, щоб в ігровій, нетрадиційній, нестандартній формі проходило краще засвоєння матеріалу, закріплення його під час практичних дій, дослідницької роботи, науково-пошукових методів та прийомів.

Зроблено висновок, що для розвитку підприємницької компетентності під час гурткової роботи мають використовуватися такі методи та методичні прийоми:

1) біт-заняття – нетрадиційна, ігрова форма нестандартного заняття, яка містить три складові: бесіду, гру та прояв креативності, які допомагають заохотити учнів до співпраці;

2) урок-подорож з елементами критичного мислення;

3) вправа «Асоціативний кущ» (можна побачити сутність вправи на рис. 2.2);

4) прийом «Дискусійне кафе» (вправа «Дискусійне кафе» відбувається у форматі дружніх посиденьок у кафе, або у класі за чашкою чаю. Передбачається, що кожен досконало знає проблему та готовий захищати власну думку);

5) урок-турнір (мета такого заняття – повторення і узагальнення вивченого. Учні заздалегідь отримують завдання та тему. Група гуртківців поділяється на команди, які отримують різні завдання для обговорення. Консультанти готують слабших учнів, працюють з ними, ерудити роблять повідомлення на запропоновані теми, аналітики розв'язують задачі (їх перелік дається). Готуються також карточки-завдання. Столи розміщують так, щоб гуртківці з різних команд сиділи навпроти один одного. Можлива постановка проблемного питання. Заслуховуються підготовлені

повідомлення (по одному від команди), далі відбувається розв'язання творчих задач, підготовка відповідей на завдання, запропоновані в карточках. Підраховується загальна кількість балів, набрана за кожен вид турніру кожним класом);

б) урок-подорож (можуть проводитися на всіх етапах вивчення нового матеріалу, реалізовуватися як в умовах класного приміщення, так і поза ним. Очевидно, що в умовах класного приміщення проводяться заочні уроки-мандрівки. Їх різновидами можуть бути уроки-екскурси (у минуле, у майбутнє), уроки-подорожі (за планом чи за картою). Уроки-мандрівки, що проводяться в умовах класної кімнати, передбачають виготовлення карти чи плану, за якими буде здійснено подорож);

7) практичний прийом «Storytelling», який спрямований на розвиток мовних та мовленнєвих навичок та на самостійний пошуку вирішення поставлених цілей на занятті (Красовська, 2014).

Рис. 2.2. Вправа «Асоціативний куц»

Цікавими та затребуваними для розвитку підприємницької компетентності у гуртковій роботі виявилися наступні інтерактивні методи:

мозковий штурм, криголам, метод «прес», капелюх скарг і пропозицій, капелюшна дискусія «за» і «проти», акваріум, аукціон ідей, активізуюча вікторина, точка опори, метод спроб і помилок, експрес-тест, робота в парах або групах, знайди помилку тощо. Ефективним інтерактивним методом для формування підприємницької компетентності є дискусія, яка має бкти проблемною. Серед видів дискусії досить ефективними є: «круглий стіл», «засідання експертної групи», «форум», «дебати» тощо.

З метою формування підприємницької компетентності під час гурткових занять доцільно використовувати метод-прес, який допомагає вихованцям аргументовано і чітко формулювати та викладати власні пропозиції та ініціативи з питання, яке обговорюється. Для зростання ефективності заняття гуртка доцільно використовувати мультимедійну інформацію, яка розвиває образне мислення та зорову пам'ять.

Аналіз процесу педагогічних практик показав, що форми гурткової роботи мають бкти з використанням групову і міжгрупову взаємодії. Інтерактивні форми роботи, що є ефективними, – це нопошукові екскурсії, наукові відеолекції, конкурси, акції, виставки дослідницьких проєктів, тематичні презентації результатів дослідницької діяльності, участь у всеукраїнських олімпіадах та конкурсах тощо. Застосування інтерактивних методів та форм у гуртковій роботі допомагає розвитку ключових компетентностей дитини, створенню клімату співробітництва,; формуванню толерантного ставлення до інших та різних думок, критичного мислення, прийняття та аналізу рішень (Буднік, 2015).

Визнано за доцільне, що на гурткових заняттях гарні результати дає використання різноманітних методів навчання залежно від віку гуртківців. Для молодшого шкільного віку доречно застосовувати:

- пояснювально-ілюстративні методи (розповіді, пояснення, бесіди, ілюстрації, обговорення та ін.),
- тренінгові методи (набуття вмінь та навичок через інтерактивні форми роботи),

- проблемно-пошукові методи (дослідницькі, пошукові).

Головним у формуванні підприємницької компетентності вихованців має бути створення ситуації успіху. З педагогічної точки зору ситуація успіху – це цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому. Це результат продуманої та підготовленої стратегії і тактики вчителя, сім'ї. З точки зору підприємливості, ситуація успіху – це сукупність критеріїв, які забезпечують успіх як результат цієї ситуації. На заняттях гуртків педагоги використовують різні прийоми для створення ситуації успіху:

- «Допомога друга» – діти, які потрапили у складну ситуацію, проте не перестають боротися за перемогу, потребують вчасної допомоги, підтримки. Їм потрібно вселити впевненість у власних силах, показати, що вчитель бачить в них особистість, яка здатна здолати труднощі.
- «Холодний душ» – керівник гуртка відтягує час і не одразу «поливає бальзамом» зачеплене самолюбство, ущемлені амбіції, а, навіть, дещо «підсипає солі».
- «Невтручання» – максимальне надання самостійності вихованцям у вирішенні проблем.
- «Емоційне заохочення» – дати емоційний заряд упевненості, звільнити від психологічної затисненості енергію, думку, знання.
- «Емоційне поглажування» – вселити вихованцеві віру в себе, похвалити за будь-що, навіть незначне, усмішкою, поглядом.
- «Сходинки до успіху» – керівник гуртка веде вихованця поступово вгору, піднімаючись сходинками самовизначення.
- «Анонсування» – спершу обговорити з вихованцем, що йому потрібно буде зробити, створити психологічну установку на можливий успіх, дати впевненість у власних діях.

- «Даю шанс» – створення такої ситуації за якої дитина дістає можливість неочікувано для самої себе розкрити власні можливості, здібності (Калошин, Гуменюк, 2012).

Для урізноманітнення навчального процесу та збереження стійкого інтересу до гурткової роботи керівник гуртка може використовувати метод прикладу, демонструючи сюжети про реальних підприємців. На заняття запрошуються представники різних видів бізнесу, що дозволяє учням отримати необхідну інформацію щодо відкриття власної справи, про особистісні якості, які допомагають у її створенні. Педагог пропонує школярам не тільки орієнтуватися на досягнення підприємців, а й доводить, що отриманий за життя досвід учнів теж є цінним, і його слід використовувати у своїй майбутній професійній діяльності. Доцільним також є метод розігрування різних ситуацій ділового спілкування. Завдяки цьому методу можна продемонструвати і позитивні приклади підприємницької діяльності, так і приклади неефективного спілкування (Сліпенко, 2020).

Робота в команді та взаємонавчання в позашкільній діяльності застосовується при оволодінні учнями новими знаннями. Командна робота реалізує формування навичок дітей до крос-культурної комунікації, допомагає їм зрозуміти його функцію, знайти своє місце у суспільстві (Сліпенко, 2020).

Організаційно-масова робота позашкільних навчальних закладів з дітьми та молоддю також є традиційним компонентом їхньої діяльності. На сучасному етапі позашкільні навчальні заклади виступають організаторами різноманітних конкурсів, фестивалів, виставок, концертів змагань та інших заходів, в яких діти можуть проявити свої здібності й таланти, а також змістовно провести вільний час.

2.3 Характеристика моделі формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти

Необхідність розроблення даної моделі визначена сучасними вимогами, які відображені у запиті сучасного суспільства щодо осіб із сформованою підприємницькою компетентністю, що визначається нами як комплексне особистісне надбання, яке спирається на знання та здібності, необхідні організації та якісного впровадження підприємницької діяльності.

Формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти – це процес, який містить у собі мету, зміст, дидактичний комплекс (принципи, педагогічні умови, завдання, методи, прийоми засоби, освітнє середовище) та результат навчального процесу, сприяє розвитку у школярів системи знань, умінь, навичок, готовності до професійного успіху та визначення шляху особистісного професійного зростання (Панченко,). Підґрунтям до створення даної моделі стали ключові принципи теорії моделювання (наочність, визначеність, об'єктивність) та методологічні засади системного, діяльнісного та компетентнісного підходів.

Модель формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти складається з наступних компонентів:

- цільового,
- теоретико-методологічного,
- змістово-діяльнісного,
- діагностико-результативного.

Цільовий компонент зорієнтований на визначення та досягнення мети щодо формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти. Це може відбутися за умови виконання низки завдань, а саме:

- 1) формування мотивації;
- 2) формування комплексу знань;
- 3) формування умінь, здатностей;
- 4) формування особистісно-рефлексивних настроїв.

Мета формування підприємницької компетентності школярів у позашкільних закладах освіти являє собою полікомпонентну систему із тісно

пов'язанами частинами, які одночасно впроваджуються і віддзеркалюють будову підприємницької компетентності:

- пізнавально-діяльнісний компонент, який має на увазі формування професійних компетентностей та окреслення професійних можливостей;
- ціннісно-мотиваційний компонент, який допомагає дитині досягти успіхів у комунікації, визначити соціально орієнтовані позиції, скласти схему саморозвитку та самовдосконалення;
- адаптивний компонент, який вчить дитину прогнозувати результат та оцінювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку (Земка, 2017).

Для того, щоб отримати заплановані результати має бути визначений змісту гурткової діяльності, постійно відбуватися його оновлення та модернізація згідно до запитів суспільства, створення необхідного освітнього середовища, ретельно підібрані форми, методи та засобів організації навчально-виховної активності.

Теоретико-методологічний компонент формування підприємницької компетентності школярів у позашкільних закладах освіти складається завдяки методологічним підходам, педагогічним принципам та компонентам саме підприємницької компетентності. Аналіз наукового доробку дослідників вказує на те, що використання компетентнісного підходу в гуртковій роботі є найкращим вибором для оптимізації навчального процесу у сучасних соціально-економічних умовах. Адже формування у школярів ключових компетентностей, у тому числі підприємницької, дозволяє учням не лише отримати певні знання, але і розвинути креативність, критичне мислення, отримати мотивацію до подальшого розвитку.

Змістово-діяльнісний компонент визначає ключові варіанти організації навчальної діяльності учнів (методи, форми та засоби формування підприємницької компетентності), включає етапи формування відповідної компетентності компетентності, та педагогічні умови. Зокрема, процес формування підприємницької компетентності школярів у позашкільних

зкладах освіти побудований на компетентісному, системному, технологічному та особистісно-орієнтованому підходах.

Педагогічні умови, які сприяють формуванню підприємницької компетентності школярів у позашкільних закладах освіти включають в себе:

- розробку та впровадження певних завдань для розвитку підприємницької компетентності та необхідних ділових якостей;
- використання сучасних педагогічних технологій;
- готовність педагогічних працівників до інноваційної діяльності.

Діагностико-результативний компонент формування підприємницької компетентності школярів у позашкільних закладах освіти передбачає діагностичний контроль розвитку підприємницької компетентності школярів, задоволеність батьків результатами виховної роботи в закладі. Але це не є єдиним критерієм оцінювання досягнень та умінь учнів, головна мета – уміння здійснювати самоконтроль та адекватно оцінювати власний рівень сформованості підприємницької компетентності. Діагностика проводиться у вигляді тестів, анкет, спостереження, бізнес-планів, ділових ігор тощо (Булах).

Метою даної моделі є формування підприємницької компетентності школярів у позашкільних закладах освіти за різними рівнями:

- репродуктивний рівень (низький) підприємницької компетентності окреслений здатністю дитини самостійно приймати рішення в типових ситуаціях;
- евристичний рівень (достатній) підприємницької компетентності окреслений здатністю дитини приймати рішення в ситуаціях, близьких до нестандартних;
- креативний рівень (високий) підприємницької компетентності окреслений здатністю вихованців приймати рішення в нестандартних ситуаціях, продукувати ідеї і впроваджувати їх у власних проєктах.

Висновки до розділу 2

У розділі окреслено організаційні та методичні засади формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти та подано характеристику розробленої моделі формування підприємницької компетентності школярів в закладах позашкільної освіти.

Виявлено, що існують такі базові форми гурткової роботи: клуби; секції; студії; товариства; об'єднання. У гуртках будь-якого напрямку серед основних завдань відведено місце для виховування та розвитку підприємницької компетентності школярів за допомогою інтелектуальних, морально-вольових та фізичних зусиль учнів на досягнення конкретної мети навчання, виховання та розвитку.

Аналіз наукової літератури дав змогу виявити, що підстави для формування підростаючої особистості та розвитку підприємницької компетентності найкраще втілюються на базі економічних відносин, засобів впливу й суспільної культури. Такий метод скеровує позашкільну освіту і практику на розвиток ініціативності, активних дій, кмітливості.

З'ясовано, що підприємницька компетентність тісно пов'язана з іншими компетентностями, які є провідними у гуртках різних напрямів, а саме: в гуртках гуманітарного напрямку – комунікативна компетентність, в спортивних гуртках – здоров'язбережувальна компетентність, у гуртках еколого-натуралістичного спрямування – пізнавальна компетентність.

Усі ключові компетентності є важливими та пов'язані між собою та не мають чітких кордонів. Будь-який позашкільний заклад освіти та гурток мають на меті формування креативності дитини, розвивати критичне мислення, давати знання, потрібні для вирішення життєвих проблем та різних ситуацій, сприяти активізації ініціативності, наполегливості та умінню співпрацювати.

Дослідження форм, методів та засобів формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти дозволили виявити, що педагоги мають зосереджуватись на модернізації форм, методів та засобів організації та проведення гурткової діяльності.

Аналіз науково-педагогічної літератури дав змогу виявити, що у процесі навчання, відповідно до змісту та тематики, доцільно використовувати, не лише одноосібне виконання учнями роботи, а й такі активні та популярні форми роботи як групові, парні, комбіновані. Колективна робота може виконуватись як в кінці семестру (підготовка до свята, створення подарунків, плакатів, колективних панно тощо), так і протягом року за вибором керівника гуртка та вихованців. Одним з основних принципів навчально-виховної роботи в позашкільних закладах освіти є принцип від простого до складного.

Зроблено висновок, що для розвитку підприємницької компетентності під час гурткової роботи мають використовуватися такі методи та методичні прийоми: б іт-заняття, урок-подорож, вправа «Асоціативний кущ», прийом «Дискусійне кафе», урок-турнір тощо.

Визнано за доцільне, що на гурткових заняттях гарні результати дає використання різноманітних методів навчання залежно від віку гуртківців. Для молодшого шкільного віку доречно застосовувати: пояснювально-ілюстративні методи, тренінгові методи, проблемно-пошукові методи.

За допомогою методу моделювання розроблено модель формування підприємницької компетентності школярів в позашкільних закладах освіти.

Модель формування підприємницької компетентності школярів в позашкільних закладах освіти складається з цільового, теоретико-методологічного, змістово-діяльнісного та діагностико-результативного компонентів.

ВИСНОВКИ

Цілісний аналіз теоретичних, організаційних та методичних засад формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти дозволив дійти таких висновків.

1. З'ясовано сучасні тенденції формування підприємницької культури у науковому доробку. Застосування системно-структурного аналізу та узагальнення наукових досліджень у процесі виявлення стану розроблення досліджуваної проблеми дозволило довести, що науковці розглядали підприємницьку компетентність в різних аспектах, а саме соціологічному, психологічному, педагогічному, економічному.

Визначено, що підприємництво з позицій соціокультурного аспекту містить три основних компоненти: підприємницьку культуру, підприємницьку ідеологію та національний характер. Підприємницька культура базується на етиці відносин у сфері бізнесу.

З точки зору психологічного аспекту, значним поштовхом до підприємницької діяльності є бажання бути успішним, прагнення самовдосконалення, потреба мати владу і самовираження. Виявлено, що існують дві базові моделі підприємництва: класична та інноваційна.

Класична охоплює підвищення ресурсної віддачі, а інноваційна спрямована на вивчення додаткових ресурсів і можливостей.

У рамках педагогічного аспекту розкрито важливість пояснення школярам значення підприємливості для дорослого життя та необхідність опанування предмету «фінансова грамотність».

Економічний аспект підприємницької компетентності та діяльності в тісно пов'язаний з питанням економічної освіти школярів та підготовки педагогів, які викладають предмети економічного спрямування у школі.

2. Висвітлено сутність і структуру підприємницької компетентності школярів та засади її формування у закладах позашкільної освіти.

Застосування методу термінологічного аналізу дозволило схарактеризувати основні поняття нашої роботи, а саме: «підприємливість», «ініціативність», «підприємницька компетентність», «позашкільна освіта», «заклад позашкільної освіти» тощо.

Аналіз наукової літератури дав змогу визначити найважливіші функції підприємництва, а саме:

- ресурсна функція;
- організаційна функція;
- новаторська функція;
- соціальна функція;
- особистісна функція.

З'ясовано, що в закладах позашкільної освіти відбувається всебічний розвиток особистості, що характеризується інноваційними компетентностями, в тому числі підприємницькою компетентністю, як частиною ключових компетентностей.

3. Проаналізовано гурткову роботу крізь призму формування підприємницької компетентності школярів.

Виявлено, що існують такі основні форми гурткової роботи: клуби; секції; студії; товариства; об'єднання. У гуртках будь-якого напрямку серед основних завдань відведено місце для виховування та розвитку

підприємницької компетентності школярів за допомогою інтелектуальних, морально-вольових та фізичних зусиль учнів на досягнення конкретної мети навчання, виховання та розвитку.

Аналіз наукової літератури дав змогу виявити, що підстави для формування підростаючої особистості та розвитку підприємницької компетентності найкраще втілюються на базі економічних відносин, засобів впливу й суспільної культури.

З'ясовано, що підприємницька компетентність тісно пов'язана з іншими компетентностями, які є провідними у гуртках різних напрямів, а саме: в гуртках гуманітарного напрямку – комунікативна компетентність, в спортивних гуртках – здоров'язбережувальна компетентність, у гуртках еколого-натуралістичного спрямування – пізнавальна компетентність.

4. Обґрунтовано форми, методи та засоби формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти. Дослідження форм, методів та засобів формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти дозволили виявити, що педагоги мають зосереджуватись на модернізації форм, методів та засобів організації та проведення гурткової діяльності.

Аналіз науково-педагогічної літератури дав змогу виявити, що у процесі навчання, відповідно до змісту та тематики, доцільно використовувати, не лише одноосібне виконання учнями роботи, а й такі активні та популярні форми роботи як групові, парні, комбіновані. Колективна робота може виконуватись як в кінці семестру (підготовка до свята, створення подарунків, плакатів, колективних панно тощо), так і протягом року за вибором керівника гуртка та вихованців. Одним з основних принципів навчально-виховної роботи в позашкільних закладах освіти є принцип від простого до складного.

Зроблено висновок, що для розвитку підприємницької компетентності під час гурткової роботи мають використовуватися такі методи та методичні

прийоми: б іт-заняття, урок-подорож, вправа «Асоціативний кущ», прийом «Дискусійне кафе», урок-турнір тощо.

Визнано за доцільне, що на гурткових заняттях гарні результати дає використання різноманітних методів навчання залежно від віку гуртківців. Для молодшого шкільного віку доречно застосовувати: пояснювально-ілюстративні методи, тренінгові методи, проблемно-пошукові методи.

5. Розроблено модель формування підприємницької компетентності школярів в позашкільних закладах освіти, що складається з цільового, теоретико-методологічного, змістово-діяльнісного та діагностико-результативного компонентів.

Цільовий компонент зорієнтований на визначення та досягнення мети щодо формування підприємницької компетентності школярів у закладах позашкільної освіти.

Теоретико-методологічний компонент формування підприємницької компетентності школярів у позашкільних закладах освіти складається завдяки методологічним підходам, педагогічним принципам та компонентам саме підприємницької компетентності.

Змістово-діяльнісний компонент визначає ключові варіанти організації навчальної діяльності учнів (методи, форми та засоби формування підприємницької компетентності), включає етапи формування відповідної компетентності компетентності, та педагогічні умови.

Діагностико-результативний компонент формування підприємницької компетентності школярів у позашкільних закладах освіти передбачає діагностичний контроль розвитку підприємницької компетентності школярів, задоволеність батьків результатами виховної роботи в закладі.

Відповідно, виділяємо рівні формування підприємницької компетентності школярів у позашкільних закладах освіти: низький, достатній, високий.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в експериментальній

перевірці розробленої моделі формування підприємницької компетентності школярів у позашкільних закладах освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Агіляр Туклер, В. (2016). Ініціативність дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема сучасності. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: Матеріали VI щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції (21.04.2016), Київ.*
- Академічний тлумачний словник (1970-1980). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/ghurtok>
- Академічний тлумачний словник. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/pidpryjemlyvuj>
- Ануфрієва, О. (2018). Підприємницька компетентність як умова конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти. *Рекомендовано до друку вченою радою ЦППО ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»(протокол № 3 від 12.06. 2018 р.)*
Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»(протокол № 6 від 20.06. 2018 р.), 17.
- Башнянин, Г., Іфтемчук В. (Ред.). (2004). Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємств, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки,

- інвестицій, біржова д-сть): Терміни, поняття, персоналії. К.: «Магнолія плюс», 688 с.
- Білова, Ю. (2013). Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти, 7, 15-17.
- Білоус-Сергєєва, С. (2016). Формування підприємницької культури. Reporter of the Priazovskyi state technical university. Section: Economic sciences, Issue 32, Vol. 1.
- Буднік, С. (2015). Педагогічні умови виховання дослідницької суб'єктності підлітків у гуртковій роботі. Науково-методичний вісник Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти «Педагогічний пошук», 3, сс. 6-9.
- Булах, А. (б.д.). Модель формування підприємницької компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів швейного профілю. Академія педагогічних наук України, Інститут професійно-технічної освіти).
- Вербицький, В., Мачуський, В. (Ред). (2015). Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей: монографія. Харків: «Друкарня Мадрид», 330 с.
- Васильєва, Д. (2019). Формування математичної компетентності й підприємливості учнів у ліцеї. V Всеукраїнська науково-практична конференція, Полтава.
- Вачевський, М. (2007). Основи економіки. Навчальний посібник для учнів ліцеїв, коледжів, гімназій та загальноосвітніх шкіл 10 – 11– 12 класів. Київ: Педагогічна думка, 612 с.
- Возний, К., Возна, О. (2012). Підприємливість як фактор економічного розвитку країни. Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (17-18 лют. 2012 р.). Дніпропетровськ.

- Галушак, В. (2020). Підприємливість як важлива психологічна характеристика особистості. Електронний ресурс. Режим доступу: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38988/1/%D0%93%D0%B0%D0%BB%D1%83%D1%89%D0%B0%D0%BA_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_2020.PDF
- Господарський кодекс України від 16.01.2003. № 436-IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15?find=1&text=%EF%B3%E4%EF%F0%E8%BA%EC#w11>
- Дембицька, Н. (2019). Розвиток підприємливості та ставлення школярів до особистої власності в процесі економічної соціалізації. Актуальні проблеми психології. Т. 1, 54.
- Емельянов, Ю. (1995). Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности. Москва: Просвещение, 183 с.
- Задорожний, К. (2005). Сучасна біологія для учнів у рольових іграх. Харків: Основа, 96 с.
- Земка, О. (2017). Модель формування підприємницької компетентності у майбутніх учителів технологій. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. - 2017. - Вип. 29. - С. 110-114.
- Зомбарт, В. (1994). Буржуа. – М.: Наука, 443с.
- Калошин, В., Гуменюк, Д. (2012). Як створити ситуацію успіху в навчанні. *Заучу. Усе для школи*, 5(77-78), 46-52.
- Ковальова, О. (2020). Формування компетентності «ініціативність та підприємливість» учнів старшої школи на уроках трудового навчання. *Традиційні та інноваційні підходи у сфері сучасних педагогічних досліджень: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 16 березня 2020 року)*. Київ: Центр прогресивної освіти «Генезум», 302 с.

- Кононенко, С., Копчук, О., Колісник, Р., Гринь, Д. (2018). Удосконалення методики організації та змісту гурткової роботи з радіоелектроніки. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 173.
- Конституція України (2016): станом на 1 верес. 2016 р. Верховна Рада України. Харків: Право.
- Концепція «Нової української школи». (2016).). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/uasch2016/konczepczyia.html>
- Корнієнко, А. (2009). Організаційно-педагогічні умови підвищення виховного потенціалу гуртків художньо-естетичного напрямку в позашкільних навчальних закладах. core.ac.uk.
- Красовська, О. (2014). Дидактична структура та типи уроків образотворчого мистецтва у змісті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Нова педагогічна думка, 1, сс. 73-77.
- Кулаковський, Т. (2020). Підприємливість як наукова категорія психології розвитку. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства: монографія. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 308 с.
- Кульчицька, О., Сисоєва, С., Цехмістер Я. (2002). Педагогічні технології: наука –практиці: Навчально-методичний щорічник. Київ:ВІПОЛ, Вип. 1, 281с.
- Лебедєв, О. (2002). Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра напрямку «Економіка і підприємництво». Київ, 140 с.
- Литовченко, Е. (2013). Социально-реабилитационное направление внешкольного образования Украины: состояние и перспективы программного обеспечения. Дополнительное образование детей в изменяющемся мире: перспективы развития востребованности, привлекательности, результативности: материалы Международной научно-практической конференции. Челябинск: ЧИППКРО, сс. 51–57.

- Макаренко, А. (1978). Избранные педагогические сочинения: в 2 т. Москва: Педагогика. Т. 1. 397 с.
- Марущак, О. (2016). Поняття компетентності у педагогічній діяльності. Креативна педагогіка. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся», 11, сс. 97 – 108.
- Овчарук, О. (2004). Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: «К.І.С.», 86 с.
- Панченко, З. (б.д.). Модель формування підприємницької компетентності майбутніх кваліфікованих робітників в ЗП(ПТ)О. <http://mehovschic.ptu.org.ua/wp-content/uploads/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%96%D0%B4.-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-.pdf>
- Пачковський, Ю. (2004). Підприємництво як предмет соціопсихологічного дослідження (діяльнісно-поведінковий аспект). Автореф. дис. ... д-ра соціологічних наук. Київ.
- Петько, Л. (2008). Ініціативність як одна із внутрішньоособистісних структурних детермінант соціально-комунікативної активності підлітків університету імені В.Н. Каразіна.–Харків: «Основа».
- Пискун, О., Сокол, Н. (2018). Розвиток підприємливості та фінансової грамотності учнів старшої школи в процесі технологічної освіти. Вісник чернігівського національного педагогічного університету, 151. Т. 2. Серія: Педагогічні науки.
- Помилуйко, В. (2012). Адаптивні й неадаптивні прояви ініціативності особистості та їх діагностика консультантом-психологом. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент, 9.

- Пріма, Р., Бортнюк, Т. (2020). Підприємницька компетентність сучасного вчителя нової української школи: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, 49, сс. 105.
- Пронікова, І. (2016). Виховання підприємливості та формування економічного мислення в учнів. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" ім. Т.Г. Шевченка*, 137. Серія: Педагогічні науки.
- Рудковська, В. (2011). Підприємництво як особливий тип економічного мислення. *Економіка. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 124/125.
- Савченко, О. (2011). Ключові компетентності–інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*, 8-9, 4-8.
- Світовий, О. (2014). Підприємливість як чинник і джерело формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Вісник ОНУ ім. Мечникова*. Т. 19, 2/2.
- Сірий, Є. (2008). Підприємництво як предмет теоретико-соціологічного осмислення. *Наукова монографія, ТОВ "Агенство "Україна"*, 392 с.
- Сліпенко, В. (2020). Розвиток підприємницької компетентності в учнів середніх шкіл США. Дис.... д-ра філософії. Умань.
- Словник української мови: у 20 т. (2010). НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. Київ: Наукова думка.
- Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015?find=1&text=%F2%F3%F0%E8%E7%EC#w11>
- Прищеп, С. (2016). Сутність та зміст поняття «підприємницька компетентність». *Молодий вчений*, 5 (32).
- Проценко, О. (2013). Підприємницькі уміння як складник життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 30 (83), 298-301.

Пустовіт, Г. (2013). Позашкільна освіта та виховання в Україні у векторах сучасного розвитку. *Освіта та педагогічна наука*, 3, 5-10.

Христова, Т., Мелаш, В., Незнаєв, П. (2000). Методичні рекомендації для організації самостійної роботи студентів з шкільного курсу біології та методики його викладання. Мелітополь: РВЦ «Наука і педагогіка».